

Brakująca odpowiedź na pytanie „Dlaczego?” – w jaki sposób narracje mogą poprawić efektywność energetyczną i zwiększyć bezpieczeństwo energetyczne w Europie

Kluczowe wyniki projektu „Energy Efficiency Watch 4”

Broszura wydana w ramach projektu Energy Efficiency Watch
Koordynacja projektu

EUFORES AISBL

European Forum for Renewable Energy Sources Renewable
Energy House
Rue d'Arlon 63-65
B – 1040 Bruksela, Belgia
dr Jan Geiss
Virginia Petetti
Rachelle Hajjar

W oparciu o dane pochodzące z ankiety przeprowadzonej wśród ekspertów w zakresie efektywności energetycznej, warsztatów dla posłów do Parlamentu Europejskiego i parlamentów krajowych oraz warsztatów dla interesariuszy ze świata biznesu

Guidehouse Germany GmbH

Daniel Becker
Arnold Bruhin
Henrik Schult
Katja Dinges
dr Malte Gephart

OÖ Energiesparverband (ESV)

Christiane Egger
Megan Gignac

Pozostali autorzy:

Nils Borg (Borg & Co / eceee), Jason Erwin (Borg & Co / eceee),
Ylva Blume (Borg & Co / eceee), Dominique Bourges (FEDARENE),
Filip Dumitriu (FEDARENE), Kristina Dely (Energy Cities)

Bruksela, Berlin, Linz, Sztokholm, Budapeszt
czerwiec 2022 r.

Niniejszy projekt otrzymał finansowanie w ramach „Horyzont 2020” – programu Unii Europejskiej w zakresie badań naukowych i innowacji na podstawie umowy o udzielenie dotacji nr 847153.

Wyłącznie odpowiedzialność za treść niniejszej broszury ponoszą autorzy. Nie musi ona odzwierciedlać stanowiska Unii Europejskiej. Ani CINEA, ani Komisja Europejska nie odpowiadają za jakiegokolwiek użycie informacji zawartych w niniejszej publikacji.

Strona źródłowa 1: Adobe Stock
Grafika: www.digitale-gestaltung.de

Wstęp

Niels Fuglsang

wiceprezes EUFORES, poseł do Parlamentu Europejskiego

Autor: **Niels Fuglsang**, poseł do Parlamentu Europejskiego, członek grupy S&D, sprawozdawca w zakresie dyrektywy w sprawie efektywności energetycznej

Jako sprawozdawca w zakresie dyrektywy w sprawie efektywności energetycznej w Parlamencie Europejskim mam zaszczyt i przywilej przedstawić Państwu wstęp do wyników projektu Energy Efficiency Watch 4 (EEW4) zebranych w niniejszej broszurze.

Efektywność energetyczna to kluczowy czynnik pozwalający ograniczyć zużycie paliw kopalnych i wesprzeć rosnące ambicje klimatyczne UE. Niestety nie poświęcono jednak temu tematowi wystarczającej uwagi i nie nadano mu wystarczająco pilnego charakteru, zwłaszcza w obliczu obecnego kryzysu energetycznego i klimatycznego. Międzynarodowa Agencja Energetyczna przewiduje, że efektywność energetyczna powinna przyczynić się do niezbędnej globalnej redukcji emisji gazów cieplarnianych nawet w 44%. Nie można więc zaprzeczyć, że ogromna część wysiłków, jakie musimy poczynić, aby osiągnąć nasze cele klimatyczne, dotyczy działań właśnie w obszarze efektywności energetycznej. Jedną z kluczowych odpowiedzi na kryzys klimatyczny, rosnące ceny energii i kryzys związany z zaburzeniem dostaw energii, wywołany rosyjskim atakiem na Ukrainę jest efektywność energetyczna, która ogranicza emisje odpowiadające za zmiany klimatyczne i pozwala oszczędzać, obniżając rachunki za energię. Ponadto za każdym razem, kiedy zwiększamy efektywność energetyczną o 1%, zmniejszamy import gazu o 2,6%.

W dyrektywie w sprawie efektywności energetycznej zachęca się UE i jej państwa członkowskie do znacznego oszczędzania energii, ale nie jest to wystarczające, aby zrealizować cel działań klimatycznych UE zakładający obniżenie emisji gazów cieplarnianych przynajmniej o 55% do 2030 roku (w porównaniu z poziomami emisji z 1990 roku) z myślą o osiągnięciu neutralności klimatycznej do 2050 roku. Potrzebujemy skuteczniejszej dyrektywy w sprawie efektywności energetycznej, a moim obowiązkiem jest pokierowanie jej nowelizacją w taki sposób, aby zwiększyć ambicje UE w odniesieniu do tych celów. Z wszystkich celów klimatycznych UE najtrudniejszy do osiągnięcia okazuje się właśnie cel w zakresie efektywności energetycznej do 2030 roku. Moim zdaniem wynika to z faktu, że dyrektywa w sprawie efektywności energetycznej nie jest w wystarczającym stopniu wiążąca. Poza tym u podstaw problemu leży trudność w komunikowaniu skutecznych rozwiązań w obszarze efektywności energetycznej i częstszym ożywianiu debaty publicznej w tym zakresie. Potrzebne są mocne narracje, aby w debacie publicznej pojawiły się bodźce argumentacyjne, które ułatwią przyjęcie i skuteczne wdrożenie polityki w obszarze efektywności energetycznej w UE. Dlatego zrozumienie zależności między wdrożeniem polityki w obszarze efektywności energetycznej a skutecznymi narracjami ma kluczowe znaczenie.

W tym kontekście projekt EEW4 okazuje się niezwykle ważny, ponieważ identyfikuje narracje na rzecz efektywności energetycznej, które znajdują oddźwięk w różnych kontekstach krajowych lub regionalnych, wprowadzając do debaty wątek uznanych korzyści transformacji, obejmujących – poza ograniczeniem zużycia i obniżką kosztów – aspekty takie jak innowacje technologiczne, konkurencyjność przedsiębiorstw, tworzenie miejsc pracy, lepszą jakość życia i zwiększoną odporność na geopolityczne wstrząsy cenowe. W istocie chodzi o kompleksowe rozumienie wkładu efektywności energetycznej w dobrobyt społeczeństwa i jej nadrzędne znaczenie gospodarcze. Wyniki projektu będą pomocne w optymalizacji komunikacji na ten temat. Składają się na nie narzędzia wspierające decydentów politycznych. W moim przypadku jest to również pomoc w procesie projektowania zmian w dyrektywie w sprawie efektywności energetycznej oraz dyrektywie w sprawie charakterystyki energetycznej budynków.

Wszyscy kluczowi interesariusze i decydenci polityczni w obszarze energetyki powinni przeczytać tę broszurę, aby opracować odpowiednie narracje, studia przypadków i kluczowe rekomendacje polityczne, które pomogą zwiększyć poziom skutecznego wdrożenia narzędzi politycznych na rzecz efektywności energetycznej.

Kluczowe rekomendacje polityczne sformułowane w ramach EEW4

Kluczowe wnioski z ankiety przeprowadzonej wśród ekspertów

- **Polityka w zakresie efektywności energetycznej – nadal obserwujemy wzloty i upadki**
Ogólnie rzecz biorąc, postępy w zakresie efektywności energetycznej w różnych obszarach polityki są rozczarowujące – państwa członkowskie nadal działają zbyt wolno, brakuje nowej dynamiki! Poziom ambicji w opracowywaniu i wdrażaniu rozwiązań politycznych w wielu państwach członkowskich ulega ciągłym wahaniom.
- **Często brakuje odpowiedzi na pytanie „Dlaczego?” – nie ma mocnych narracji**
Odpowiedni poziom ambicji politycznych udaje się utrzymać pomimo zmian rządów w tych państwach i regionach, w których osiągnięto konsensus w kwestii tego, dlaczego odnośne działania muszą być realizowane (w odróżnieniu od narracji opartej na założeniu „musimy, bo Bruksela nam każe”).
- **„Liczy się gospodarka, głupcze!” (cytat z kampanii Billa Clintona)**
Należy poświęcić więc uwagi pozytywnym skutkom gospodarczym efektywności energetycznej w odniesieniu do **miejsc pracy, przemysłu i konkurencyjności**.
- **Akceptacja ze strony ważnych grup interesariuszy**
Brak ambicji często wynika ze **sprzeciwu kluczowych grupy interesariuszy**.
- **Potrzebne są lepsze dane dotyczące korzyści innych niż ochrona klimatu i obniżka kosztów.**
Na szczeblu UE potrzebne są dane, wskaźniki i kwantyfikacja **skutków** efektywności i transformacji energetycznej w odniesieniu do **miejsc pracy i konkurencyjności**, aby pomóc w odpowiednim ukształtowaniu debaty.
- **Czy mówimy o właściwych rzeczach? I z właściwymi ludźmi?**
Aby **przyspieszyć wzrost poziomu akceptacji i partycypacji**, potrzebne są nowe przekazy i nowe interakcje z interesariuszami.
- **Okazja, której nie wolno zmarnować!**
To unikalna okazja, aby zacząć traktować efektywność energetyczną jako kluczową strategię na rzecz odbudowy i bezpieczeństwa energetycznego, która wymaga dużo lepszych **NARRACJI!**

Kluczowe wnioski z 10 analiz narracji¹

Partycypacja i przejrzystość

Zaangażowane i dobrze poinformowane społeczeństwo jest bardziej skłonne, aby aktywnie wspierać ambitne projekty polityczne.

Zob. również szczegółowe wnioski wynikające z następujących studiów przypadku:

- Narracja 1: **Komunikacja, dialog i partycypacja**
- Narracja 2: **Niezależna i przejrzysta baza danych**

Aspekty gospodarcze

Kiedy podkreśla się liczne korzyści efektywności i transformacji energetycznej, **należy skupić się na argumentach gospodarczych**. Potrzebne jest szersze i perspektywiczne spojrzenie na to, co ozna-

cza słowo „gospodarczy” (poza oszczędnościami uzyskanymi dzięki ograniczeniu zużycia energii).

Zob. również szczegółowe wnioski wynikające z następujących studiów przypadku:

- Narracja 3: **Co składa się na prawdziwy model biznesowy?**
- Narracja 4: **Wizerunek technologii**

Z czym kojarzą się zmiany?

Okresom zmian gospodarczych i technologicznych w społeczeństwach uprzemysłowionych towarzyszą zwykle **sceptycyzm i strach** (ludzie zastanawiają się, czy okażą się wygranymi, czy przegranymi transformacji), co może istotnie opóźnić lub nawet blokować reformy polityczne. Aby transformacja energetyczna mogła odnieść sukces, musi więc **kojarzyć się pozytywnie**, a to wymaga jej odpowiedniego obudowania pod względem komunikacyjnym. Należy wzmocnić **związek między efektywnością energetyczną a odpornością gospodarczą**.

Zob. również szczegółowe wnioski wynikające z następujących studiów przypadku:

- Narracja 5: **Dobrze jest być liderem**
- Narracja 6: **Efektywność energetyczna jako integralna optymalizacja cyklu produkcyjnego**
- Narracja 7: **Promowanie badań naukowych i innowacji na rzecz efektywności energetycznej**
- Narracja 8: **Edukacja, szkolenia i podnoszenie kwalifikacji**

Akceptacja ze strony społeczeństwa

Akceptacja ze strony społeczeństwa jest **kluczowym wektorem głównych procesów transformacyjnych** takich jak dekarbonizacja sektora energetycznego.

Zob. również szczegółowe wnioski wynikające z następujących studiów przypadku:

- Narracja 9: **Komunikacja dotyczące skutków cenowych i osłony społecznej**
- Narracja 10: **Sprawiedliwa transformacja**

Uwagi zespołu pracującego w ramach projektu EEW4 na temat ostatnich wydarzeń dotyczących wojny w Ukrainie

Kiedy rozpoczynaliśmy realizację projektu EEW4, spodziewaliśmy się, że wkład efektywności energetycznej w bezpieczeństwo energetyczne będzie istotnym tematem naszych rozmów z interesariuszami i umieściliśmy go w naszym katalogu standardowych pytań. Ku naszemu zdziwieniu ten wątek nie znalazł się nawet w pierwszej piątce aspektów najczęściej poruszanych w ankiecie. W rozmowach z interesariuszami odporność dobrze działających rynków okazywała się ważniejsza od konkretnych korzyści wynikających z bezpieczeństwa energetycznego.

Zakładamy, że dzisiaj interesariusze umieściliby tę kwestię na wyższej pozycji i inaczej ocenili jej wagę. Nie oznacza to jednak, że wyniki projektu EEW4 są nieaktualne. Przeciwnie – pozwalają wyciągnąć dodatkowe wnikiwe wnioski:

¹ Szczegółowe opracowanie każdego studium przypadku można znaleźć na stronie www.energy-efficiency-watch.org/media/publications/EEW4-D4.4-Compilation_of_final_10_case_studies_external_report.pdf

- Kryzys energetyczny związany z wojną w Ukrainie pokazuje, że efektywność energetyczna ma duży potencjał w zakresie przyczynienia się do bezpieczeństwa energetycznego, którego wcześniej nie traktowano poważnie.
- Jest to spowodowane strukturalną dominacją strony podażowej w percepcji bezpieczeństwa energetycznego i głęboko zakorzoną wiarą w to, że zasadą przewodnią w stosunkach międzynarodowych w obszarze energetyki jest zachowanie racjonalne pod względem ekonomicznym.
- W tym kontekście efektywność energetyczną często się bagatelizuje, sprowadzając ją do roli jedynie opcjonalnego dodatku.
- To przecenianie roli strony podażowej w oczach opinii publicznej może być jednym z wyjaśnień dużego uzależnienia od pojedynczych dostawców przy jednoczesnym zaniedbywaniu łatwych do wdrożenia środków takich jak zwiększenie efektywności energetycznej.
- Obecna sytuacja stanowi przykład roli efektywności energetycznej w zwiększaniu bezpieczeństwa energetycznego.
- W ramach planowania strategicznego UE musi przestrzegać w praktyce wprowadzonej przez siebie zasady „przede wszystkim efektywność energetyczna” i dążyć do bardziej ambitnej polityki i odpowiednich narracji.
- **UE musi pokazać swoją przewagę systemową poprzez umiejętność przejścia na efektywne, bezpieczne i zrównoważone systemy energetyczne.**

Główne rekomendacje polityczne:

Podsumowując, wnioski płynące z ankiety przeprowadzonej w ramach projektu EEW4 oraz studiów przypadku dotyczących poszczególnych narracji pozwalają sformułować następujące główne rekomendacje dla decydentów politycznych, również w kontekście „Zielonego Ładu”:

Myśl i działaj ponad tradycyjnymi podziałami na rozdrobnione obszary działań politycznych, biorąc pod uwagę następujące kwestie:

- O sukcesie lub porażce transformacji energetycznej decyduje to, jakie **skojarzenia zmiany te wywołują** w debacie publicz-

nej. Aby zapewnić właściwą obudowę komunikacyjną, należy przyjąć podejście ponadsektorowe.

- Należy stworzyć **kompleksowe pakiety rozwiązań politycznych** o zasięgu ponadsektorowym, nieograniczające się do pojedynczych obszarów działań politycznych – mogą one łączyć ze sobą np. energetykę, edukację oraz badania i innowacje.
- W ramach działań politycznych należy wspierać **skoordynowane działania** w obszarze energetyki i w obszarze działalności kluczowych podmiotów takich jak instytucje edukacyjne, stowarzyszenia branżowe itp.

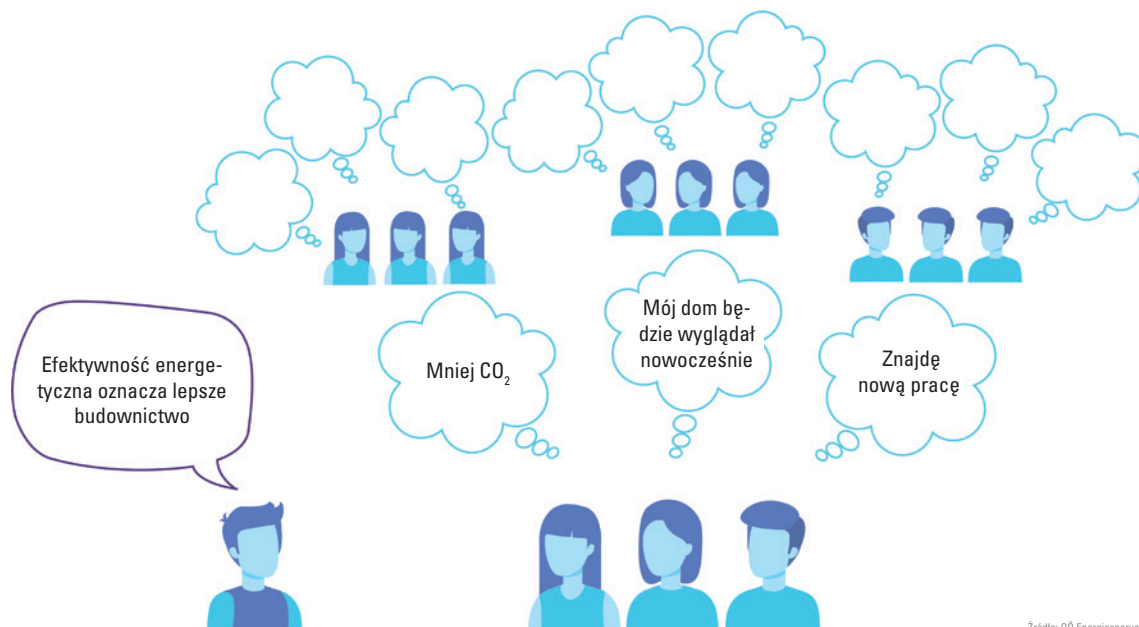
Od samego początku potrzebne jest strategiczne planowanie wdrożenia polityki z uwzględnieniem

- **sprzyjających narracji**, które wesprą wszystkie nowe i bieżące działania polityczne,
- **partycypacji i dialogu** w odniesieniu do odnośnych grup docelowych i interesariuszy, aby mogli oni lepiej zrozumieć realizowaną politykę i byli bardziej skłonni ją poprzeć.

Należy wzmocnić **znaczenie gospodarcze efektywności energetycznej** jako elementu transformacji energetycznej poprzez

- rozwój **nowych modeli biznesowych i tworzenie sprzyjających warunków rynkowych**,
- **szersze rozumienie korzyści gospodarczych**, a konkretnie roli, jaką mogą odegrać **audyty energetyczne**, jeśli ich wyniki zostaną włączone do **kluczowych finansowych wskaźników efektywności** przedsiębiorstw,
- **przewyższenie dominacji strony podażowej**, wzmocnienie synergii z efektywnością energetyczną dzięki analizie **modeli zachowań gospodarczych** różnych grup docelowych i odpowiedniemu dostosowaniu narzędzi politycznych,
- ustalenie **kompleksowej definicji wymiaru gospodarczego efektywności energetycznej** związanego z faktem, że stanowi ona **mocny filar dywersyfikacji oraz rosnącej odporności geopolitycznej**.

Narracje – uzyskanie akceptacji ze strony szerszych grup społecznych

Źródło: OÖ Energiesparverband

Wyniki ankiety przeprowadzonej w ramach projektu Energy Efficiency Watch w 2020 r. – spostrzeżenia 1270 ekspertów w obszarze efektywności energetycznej

Cele ankiety EEW4 i przyjęte podejście

Kluczowym elementem projektu EEW4 była **duża ankieta, w której wzięło udział 1 270 ekspertów w obszarze efektywności energetycznej ze wszystkich 27 państw członkowskich**. Cel ankiety był dwójaki. Po pierwsze, chodziło o zebranie poglądów ekspertów i interesariuszy na temat postępów osiągniętych „w terenie” w realizacji polityki na rzecz efektywności energetycznej w poszczególnych krajach (podobnie jak w przypadku poprzednich ankiet przeprowadzonych w ramach EEW w 2012 i 2015 r.). Po drugie, chcieliśmy uzyskać wiedzę na temat kluczowych czynników wejściowych wpływających na **kształtowanie narracji** w państwach członkowskich.

Ankiety przeprowadzono między lutym a czerwcem 2020 r., przede wszystkim za pomocą internetowego kwestionariusza. Uczestnicy reprezentowali w większości świat biznesu i sektor publiczny, uniwersytety, ośrodki badawcze i agencje energetyczne. Ankieta daje obraz podsumowujący ich indywidualną percepcję.²

Postępy w zakresie efektywności energetycznej wciąż zbyt wolne

Pierwszą część ankiety poświęcono zebraniu poglądów na temat postępów w realizacji polityki w zakresie efektywności energetycznej w ostatnich trzech latach. Aby porównać postępy w poszczególnych krajach i obszarach działań politycznych, obliczano

„wskaźnik postępu”. Wyniki pokazano w poniższej tabeli. Ogólnie rzecz biorąc, uwagę zwraca brak postępów pomimo co do zasady znacznie podwyższonego poziomu ambicji. Nie zaobserwowano żadnej nowej dynamiki, a poziom postępów w różnych obszarach pozostaje bardzo podobny do tego odnotowanego w 2015 roku. Ankietowani informowali o tym, że bardziej ugruntowane narzędzia takie jak wymogi w zakresie efektywności energetycznej budynków, oznakowania produktów i certyfikacja energetyczna budynków mają największy pozytywny wpływ, podczas gdy opodatkowanie energii oraz kontrola systemów ogrzewania i klimatyzacji były postrzegane jako te najmniej skuteczne. Potwierdzono ponownie kluczowy wynik ankiety przeprowadzonej w 2015 roku – w przypadku wielu państw członkowskich zaobserwowano istotne „wzloty i upadki”. Często wynikało to ze zmian władzy na szczeblu krajowym, które przekładały się na to, że efektywność energetyczną traktowano jako większy lub mniejszy priorytet.

Brakująca odpowiedź na pytanie „Dlaczego?” – na drodze ku nowym narracjom w obszarze efektywności energetycznej

Kluczowe ustalenie z EEW3 dotyczyło tego, że poziom **ambicji politycznej** w dużym stopniu zależy od istnienia **podstawowych narracji** wokół licznych korzyści efektywności energetycznej. Tam, gdzie są one akceptowane i podzielane na szczeblu ogólnokrajowym

Wskaźniki postępów za 2020 rok – Porównanie z 2015 rokiem

	2020	2015		2020	2015		
 Austria	13	5	↓	 Włochy	7	13	↗
 Belgia	22	13	↓	 Łotwa	13	15	↔
 Bułgaria	13	23	↑	 Litwa	6	9	↗
 Chorwacja	11	10	↔	 Luksemburg	3	10	↑
 Cypr	22	5	↓	 Malta	26	25	↔
 Czechy	17	15	↔	 Holandia	13	19	↗
 Dania	2	1	↔	 Polska	24	22	↔
 Estonia	5	3	↔	 Portugalia	7	21	↑
 Finlandia	1	2	↔	 Rumunia	24	20	↘
 Francja	19	12	↓	 Słowacja	10	15	↗
 Niemcy	17	5	↓	 Słowenia	9	5	↘
 Grecja	11	24	↑	 Hiszpania	21	28	↑
 Węgry	27	26	↔	 Szwecja	4	4	↔
 Irlandia	19	15	↘				

² Szczegółowe sprawozdanie z przeprowadzonej ankiety jest dostępne na stronie: www.energy-efficiency-watch.org/media/publications/EEW4-survey-report.pdf

27 państw członkowskich UE: Kluczowe czynniki wejściowe wpływające na kształtowanie narracji

Temat	Znaczenie w debacie publicznej (pozycja w rankingu)	Tematy łączone z efektywnością energetyczną (pozycja w rankingu)	Pozytywny wydźwięk debaty	Negatywny wydźwięk debaty
Miejsca pracy	1	6	72 %	28 %
Konkurencyjność przemysłu	2	2	63 %	37 %
Modernizacja / inwestycje	3	1	44 %	56 %
Mieszkalnictwo / koszty życia	4	3		
Jakość powietrza	5	4		
Niezależność od innych państw	6	5		
Rozwój obszarów wiejskich	7	7		

Grupa podmiotów	Wpływ na politykę (pozycja w rankingu)	Przychylność wobec transformacji energetycznej	Stanowisko nieznane	Sprzeciw wobec transformacji energetycznej
Stowarzyszenia dużych przedsiębiorstw	1	47 %	13 %	40 %
Związki zawodowe	2	37 %	40 %	23 %
Izby handlowe	3	52 %	28 %	20 %
Prasa brukowa	4			
Organizacje rolnicze	5			
Organizacje pozarządowe	6			
Kościół	7			

wym i regionalnym przez decydentów politycznych, kluczowych interesariuszy i kluczowe grupy społeczne, efektywność energetyczna stała się integralną częścią polityki gospodarczej i społecznej, a nie „jedynie” polityką klimatyczną. Tam, gdzie takich narracji nie ma, efektywność energetyczna jest zaniedbywana lub stanowi kontrowersyjny przedmiot debaty publicznej, co przekłada się na **brak ambicji** lub częste **zmiany prowadzonej polityki** („wzloty i upadki”). Skuteczne i **mocne narracje** są zatem potrzebne, aby napędzać transformację energetyczną na drodze Europy ku neutralności klimatycznej.

Analiza i kształtowanie narracji na rzecz efektywności energetycznej leżą w sercu działań realizowanych w ramach projektu EEW4. Wyniki ankiety stanowią wkład w ten proces na szczeblu UE i poszczególnych państw członkowskich. Nowe lub wzmocnione narracje – aby były silne i zostały powszechnie przyjęte – muszą poruszać tematy, które mają dla społeczeństwa powszechne znaczenie, oraz cieszyć się poparciem kluczowych grup interesariuszy. Uzyskane dane pomagają nam koncentrować się na tematach i grupach podmiotów, które są ważne w kontekście danego kraju, a także identyfikować ewentualne słabości aktualnej debaty publicznej.

W ramach ankiety najpierw przyjrano się **tematom o dużym znaczeniu** dla społeczeństwa, ponieważ najprawdopodobniej to właśnie one będą przyciągać uwagę i sprawiać, że ludzie zainteresują się korzyściami transformacji, które są z nimi związane. W 27 państwach członkowskich najważniejszymi tematami debaty publicznej okazały się kwestie takie jak **miejsca pracy, konkurencyjność przemysłu i**

inwestycje. Dla porównania – o wiele mniejsze zainteresowanie wzbudzają mieszkalnictwo i koszty życia czy też jakość powietrza. Z jakimi **tematami łączy się obecnie efektywność energetyczną** w debacie publicznej? W całej UE zdecydowanie najczęściej rozmawia się o niej w odniesieniu do **inwestycji**, na kolejnych miejscach uplasowały się kwestie takie jak wpływ na konkurencyjność, mieszkalnictwo / koszty życia oraz jakość powietrza. Najważniejszy temat – miejsca pracy – jest wyraźnie niedostatecznie reprezentowany w debacie publicznej. Dyskusje na temat miejsc pracy i konkurencyjności mają zwykle pozytywny wydźwięk, natomiast dyskusje o inwestycjach – negatywny.

Podobnie istotne jest zrozumienie, które **grupy podmiotów** mają największy wpływ na politykę w konkretnym kontekście danego kraju, ponieważ skuteczne narracje potrzebują szerszego poparcia ze strony interesariuszy. W całej UE zdecydowanie największe wpływy polityczne mają **stowarzyszenia dużych przedsiębiorstw**. Kolejne miejsca zajmują związki zawodowe i izby handlowe. Dużo niższy wpływ przypisuje się stanowiskom prasy brukowej, organizacji rolniczych, organizacji pozarządowych i kościołów. Trzy najbardziej wpływowe grupy są nieco bardziej przychylne niż przeciwnie transformacji energetycznej, choć występują duże różnice między poszczególnymi krajami.

Poniższe zestawienie podsumowuje wyniki ankiety na temat kluczowych czynników wejściowych wpływających na kształtowanie narracji w 27 państwach członkowskich UE. Zestawienia dotyczące poszczególnych państw członkowskich oraz pozostałe wyniki można znaleźć w sprawozdaniu z przeprowadzonej ankiety.

Zródło: BMU / Sascha Hilgers

Analiza: Narracja 1 – Dialog i komunikacja

Jeżeli dany program polityczny ma odnieść sukces, kluczowe znaczenie ma jego akceptacja wśród przewidzianych grup docelowych. Już na etapie przygotowawczym decydenci powinni rozważyć zapoznanie się ze stanowiskami odnośnych grup interesariuszy oraz zdobyć zaufanie konsumentów poprzez dokładne wytłumaczenie celów i efektów planowanych działań, a także umożliwienie partycypacji i odegrania roli interesariusza (np. w ramach modeli prosumenckich).

W obszarach, w których władza aktywnie komunikuje się z interesariuszami i społeczeństwem na temat polityki w zakresie efektywności energetycznej, uzyskuje lepsze zrozumienie podejmowanych przez siebie działań, a tym samym szerszą akceptację. Nawet w przypadku kontrowersyjnych programów interesariusze będą prawdopodobnie bardziej otwarci na kompromisy, jeżeli będą w wystarczającym stopniu zaznajomieni ze złożonością i uzasadnieniem danej polityki. Dla decydentów politycznych i przedstawicieli administracji konsultacje i zaangażowanie obywateli mogą być źródłem cennych informacji: Kto w odnośnych społecznościach interesariuszy reprezentuje jakie interesy? Kto zajmuje jakie stanowisko? Kto jest za (i pod jakimi warunkami)? Kto jest przeciwko (i z jakich przede wszystkim powodów)? Kogo można przekonać i pozyskać jako sojusznika? Kto jest obojętny? I tak dalej. Wszystkie te informacje są pomocne w opracowywaniu solidnych i dobrze działających procesów wdrożeniowych.

Poważne konsultacje i zaangażowanie ułatwiają zatem uzyskanie poparcia i akceptacji. Dają możliwość budowania i popularyzowania inkluzywnych narracji popierających dane działanie polityczne oraz poprawy jakości polityki jako takiej.

Na etapie przygotowywania danego narzędzia politycznego podstawowe znaczenie ma odpowiednia równowaga między stanowczym podejmowaniem decyzji co do jego celów i funkcji a wysłuchaniem i zaangażowaniem kluczowych interesariuszy, od których będzie zależeć jego wdrożenie w praktyce. W przypadku złożonych procesów transformacyjnych takich jak transformacja energetyczna pierwotne stanowiska polityków i interesariuszy prawdopodobnie nie będą zbieżne. Celem dialogu niekoniecznie musi być uzyskanie pełnej zgody wszystkich zaangażowanych stron, ale zrozumienie wzajemnych stanowisk. Wyznaczenie horyzontu pomoże wszystkim stronom w przygotowaniu się do przewidzia-

nej zmiany. Jeżeli interesariusze otrzymują możliwość zgłaszania konstruktywnych sugestii, wzrasta prawdopodobieństwo, że na późniejszym etapie poprą projekt i aktywnie przyczynią się do jego skutecznego wdrożenia, np. opracowując modele biznesowe, podejmując decyzje inwestycyjne, wspierając szkolenia i edukację itd. Interesariuszy można angażować na przykład poprzez wysłuchania parlamentarne i cykliczne platformy dialogu poświęcone monitorowaniu skutków i ewaluacji. Należy położyć nacisk na przejrzystość procedur w oczach opinii publicznej, a także dobór interesariuszy i ról, w które się angażują.

Wobec obywateli, którzy – na przykład jako konsumenci końcowi – odczuwają skutki danej polityki, warto zadbać o maksymalną przejrzystość na wczesnym etapie, aby uzyskać zrozumienie i poparcie. Partycypację umożliwiają moderowane rozmowy z interesariuszami, rady obywatelskie i podobne formy zaangażowania.

Warto zbadać i przeanalizować grupy docelowe (na przykład na etapie planowania systemów dopłat) w odniesieniu do konkretnych preferencji i ewentualnych zastrzeżeń oraz stworzyć platformy partycypacji. Tam, gdzie jest to możliwe, projekty i modele biznesowe powinny przynosić również korzyści gospodarcze (nie tylko poprzez wyrównywanie negatywnych skutków) oraz umożliwiać szeroką partycypację opartą na przedsiębiorczości (np. w ramach modeli prosumenckich). Proces angażowania obywateli powinna wspierać kompleksowa i przejrzysta komunikacja z szerszą opinią publiczną.

Kluczowe wnioski

- **Dialog i partycypacja** ze strony odnośnych grup interesariuszy i grup docelowych korzystnie wpływają na wdrażanie programów politycznych.
- Dialog i partycypacja **sprzyjają lepszemu poinformowaniu**, pomagają **zarządzać oczekiwaniami**, pozwalają uzyskać ewentualne **poparcie**, a także umożliwiają powstawanie sojuszy i wykorzystywanie (potencjalnie korzystnej) **dynamiki społecznej**.

Źródło: Getty Images

Narracja 2 – Przejrzyste pozyskiwanie i wykorzystywanie danych

Dostępność niezależnie pozyskiwanych danych (gospodarczych, środowiskowych, statystycznych) ma kluczowe znaczenie dla akceptacji efektywności energetycznej i nowych technologii w obszarze energetyki. Źródła danych muszą być w pełni przejrzyste, to samo dotyczy ich przetwarzania i wykorzystywania. Dzięki temu opinia publiczna może lepiej zrozumieć technologiczny i gospodarczy potencjał efektywności energetycznej, zarówno w wymiarze analizy kosztów i korzyści, jak i w wymiarze makroekonomicznym. Widoczne stają się wyniki poszczególnych projektów takie jak sukcesy w osiąganiu opłacalnych ekonomicznie oszczędności energii, a zakres, w jakim nowe rozwiązania zostały już wprowadzone na rynek, można zilustrować razem z dalszymi działaniami politycznymi i ich uzasadnieniem.

Tradycyjnym danym w obszarze energetyki brakuje zwykle szczegółowości w odniesieniu do specyfiki efektywności energetycznej i energii ze źródeł odnawialnych, w związku z czym nie dysponujemy odpowiednio dostosowanym zestawem danych, który pozwalałby mierzyć np. rosnącą konkurencyjność wobec technologii energetyki konwencjonalnej. Może zatem powstać nieuzasadnione wrażenie, że nowe technologie energetyczne osiągają gorsze wyniki w porównaniu z dostępnymi od dawna rozwiązaniami w obszarze konwencjonalnego wytwarzania energii.

Jeżeli nie ma dostępu do danych o niezbędnej jakości, interesariusze mogą zacząć wykorzystywać własne dane, które mogą nie podlegać niezależnej weryfikacji, aby ilustrować swoje opinie na temat transformacji energetycznej i w ten sposób wpływać na debatę publiczną. Mylący dobór danych (np. w zakresie analizy kosztów i korzyści), prezentowanie danych w niewłaściwym kontekście, a czasami wręcz kłamstwa przedstawiane jako „fakty” mogą tworzyć wrogi klimat wokół proponowanych zmian. Brak przejrzystości w zakresie źródeł danych sprawia, że opinii publicznej trudno jest wyrobić sobie dobrze uzasadnione i konstruktywne zdanie, nawet jeśli sama w sobie nie jest przeciwna transformacji energetycznej.

Aby możliwe było skuteczne wdrożenie, narzędzia polityczne powinny być zatem oparte na solidnym i podlegającym niezależnej

weryfikacji procesie pozyskiwania danych, który pozwala monitorować osiągnięcie celów i zakres powodzenia projektu. Solidne dane z zaufanego źródła trzeba też wykorzystywać do ewaluacji oraz – w miarę potrzeb – regularnych dostosowań. W szerszym rozumieniu dane te mogą również służyć jako punkt odniesienia – zwiększając stopniowo swoją objętość, dają opinii publicznej ogólny obraz postępów danych programów politycznych, stopnia wprowadzania nowych technologii na rynek i powodzenia konkretnych projektów. Będą także pomocne w prostowaniu błędnych lub całkowicie fałszywych twierdzeń (np. pozbawionych kontekstu wypowiedzi na temat skrajnie wysokich kosztów transformacji), zwiększając akceptację i zaufanie opinii publicznej wobec procesów transformacyjnych.

Kluczowe wnioski

- W UE obowiązuje zasada dostępności przejrzystych i istotnych danych (zasada opracowywania programów politycznych w oparciu o dowody). Stanowi ona podstawę narracji (opartej na wyjaśnianiu celów i zasad funkcjonowania, a także mierzeniu efektywności i pozytywnych skutków podejmowanych środków).
- Jakość pozyskiwanych danych, ich niezależna weryfikacja i odpowiednie wykorzystanie w debacie politycznej różnią się znacząco między poszczególnymi państwami członkowskimi.
- Musimy bardziej skupić się na gromadzeniu **istotnych danych o korzyściach niezwiązanych bezpośrednio z energetyką** (miejsca pracy, napędzanie innowacji itd.).
- W niewystarczającym stopniu wykorzystuje się możliwość **pozyskiwania konkretnych danych w odniesieniu do istniejących lub planowanych działań politycznych** (np. w zakresie ich skutków i efektywności ekonomicznej). Powinien to być standardowy element nowych programów politycznych.

Zródło: UX Indonesia on Unsplash

Narracja 3 – Prawdziwe modele biznesowe

Kiedy tworzono pierwsze narzędzia polityczne na rzecz efektywności energetycznej, oczekiwano stopniowego rozwoju działań biznesowych i ich nasilenia w miarę wzrostu popytu. Rozwój, jaki miał miejsce w przypadku zwiększania skali energii ze źródeł odnawialnych, w bardziej złożonym obszarze efektywności energetycznej często pozostał jednak bardzo rozproszony. W tym wypadku opłacalne modele biznesowe nie tylko służą obniżaniu kosztów rozwiązań technicznych, ale wymagają też kompleksowego zapewnienia równych warunków w odniesieniu do rozwiązań konkurencyjnych, cen energii, kontrproduktywnych dotacji itd., czemu nie poświęcano wystarczającej uwagi. W konsekwencji, wiele modeli biznesowych w obszarze efektywności energetycznej pozostało rozwiązaniami niszowymi. Aby zwiększyć ich zakres, czasami tworzy się pozytywną narrację wokół „dodatkowych korzyści” efektywności energetycznej o charakterze nieekonomicznym (zakładając, że klienci mogą chcieć wnieść wkład np. na rzecz czystszej powietrza). Jednak te dobre intencje związane z tworzeniem narracji nierzadko opartej na altruizmie mogą w rzeczywistości przynieść odwrotny skutek – często przyczyniają się do powstania kontrproduktywnego wrażenia, że po prostu próbuje się lukrować pomysły biznesowe, które same w sobie nie są przekonujące z ekonomicznego punktu widzenia.

Różne warsztaty organizowane w ramach projektu Energy Efficiency Watch pokazały, że konieczne jest opracowywanie i przedstawianie kompleksowych modeli biznesowych. Choć obejmuje to również prezentację skutków biznesowych wykraczających poza bezpośrednie koszty energii, te dodatkowe skutki muszą stanowić część ekonomicznego modelu biznesowego, przy czym znów należy podkreślić potrzebę dostępu do solidnych i przejrzystych danych, jak opisano to w studium przypadku nr 2. Wartości dodaną dla klienta mogą być wygoda, modernizacja procesowa lub wzmocnienie wizerunku marki. Te dodane wartości powinny zostać monetarnie zkwantyfikowane, aby odzwierciedlić kompleksową wartość modelu biznesowego. O innych korzyściach, które nie podlegają spieniężeniu, można wspomnieć, ale powinny być one przedstawiane odrębnie od ekonomicznego modelu biznesowego.

Koncentracja na „prawdziwym modelu biznesowym” sprzyja dodatkowemu wzmocnieniu szczerzej, przejrzystej i wiarygodnej narracji na temat tego, co obejmuje, a czego nie obejmuje dany model biznesowy. Wreszcie pozwala to też uzyskać większą jasność co do tego, kiedy wyrównywanie warunków gry w celu umożliwienia składania przez przedsiębiorców ofert zapewniających efektywność energetyczną i ich wzmacnianie wymagają ingerencji o charakterze politycznym.

Kluczowe wnioski

- Projekty polityczne muszą gwarantować, że **prawdziwe modele biznesowe** – zrównoważone ekonomicznie i mające potencjał ekspansji – będą mogły się rozwijać.
- Politycy muszą stworzyć równe warunki dla efektywności energetycznej, np. w odniesieniu do konkurencji z technologiami konwencjonalnymi poprzez sygnały cenowe oraz w odniesieniu do energii ze źródeł odnawialnych poprzez wykorzystanie efektu dźwigni przy zwiększaniu synergii z efektywnością.
- Polityka w obszarze efektywności energetycznej musi tworzyć sprzyjające środowisko dla wyspecjalizowanych przedsiębiorstw, które są w stanie opracowywać i rozwijać modele biznesowe oraz obniżyć koszty dzięki efektowi skali.
- Musi temu wszystkiemu towarzyszyć przekonująca narracja, z której wynika, że efektywność energetyczna – pomimo relatywnie większej złożoności – stanowi nowy mainstream.

Narracja 4 – Praca nad wizerunkiem technologii

Duża liczba programów politycznych i systemów dotacji w państwach członkowskich UE koncentruje się na wycofywaniu nieefektywnych i wysokoemisyjnych urządzeń i technologii. Istotny potencjał w zakresie efektywności i powiązanej z nią obniżki emisji można bowiem uzyskać w obszarze ogrzewania, np. poprzez wymianę starych grzejników elektrycznych czy też systemów ogrzewania na olej. Większość narzędzi służących promocji technologii zapewniających efektywność energetyczną opiera się na połączeniu **środków regulacyjnych i zachęt finansowych**. Jeżeli nie osiąga się oczekiwanych rezultatów, często zakłada się, że poziom wsparcia był niewystarczający, aby wyrównać różnicę w kosztach między technologiami zapewniającymi efektywność a technologiami konwencjonalnymi. Różne przykłady pokazują jednak, że społeczno-ekonomiczna analiza grup docelowych pozwala na bardziej zróżnicowaną interpretację właściwych instrumentów, które są potrzebne.

W szczególności wizerunek określonych urządzeń lub technologii oraz związane z nim postrzeganie ich przez opinię publiczną mogą mieć istotny pozytywny lub negatywny wpływ na osiągnięcie oczekiwanych wyników, niezależnie od dostępnego wsparcia finansowego czy nawet wbrew temu, co takie wsparcie może sugerować. W przypadku środków regulacyjnych, które wprowadzono w celu zastąpienia przestarzałych technologii nowymi, czynnik wizerunkowy również może mieć pozytywny wpływ na akceptację i przestrzeganie przepisów. Kluczowe znaczenie ma zatem komunikacja, która jest odpowiednio dostosowana do odbiorcy, zwłaszcza w przypadku osób, które nie reagują na zachęty finansowe.

Dla budowy pozytywnego wizerunku i pozytywnej percepcji technologii zapewniających efektywność energetyczną wśród odbiorców indywidualnych i gospodarstw domowych podstawowe znaczenie ma jasna i wielopoziomowa strategia komunikacji z dobrze dobraną grupą docelową. Opracowując taką strategię, należy wziąć pod uwagę społeczno-ekonomiczne aspekty, które wpływają na proces decyzyjny grupy docelowej. Odpowiednia komunikacja może realizować różne strategie:

- Podkreślanie pozytywnych skutków nowych technologii, na przykład poprzez nawiązanie do zainteresowania grupy docelowej wysokimi standardami technologicznymi i związanym z tym wzrostem wartości nieruchomości. Inne korzyści, o których można mówić w ramach takiej narracji, to wyższa jakość życia, aspekty związane ze stylem życia (bycie nowoczesnym, korzystanie z najnowszych innowacji), poprawa estetyki remontowanych budynków, a także większe bezpieczeństwo, niezawodność i łatwość w utrzymaniu.
- Inna strategia polega na podkreślaniu negatywnych skutków przestarzałych technologii (np. ryzyka dla bezpieczeństwa, wyższych kosztów, większych potrzeb w zakresie utrzymania), ale w ramach takich strategii i tak powinno się odnosić również do korzyści dostępnych technologii alternatywnych jako środka zaradczego.
- Szczególną narrację należy zbudować tam, gdzie technologie związane z dekarbonizacją wywołują przeważnie negatywne skojarzenia (np. kojarzą się z zacofaniem gospodarczym itd.), co wynika nie tyle z niedojrzałości rynku czy wysokich kosztów, ile z uwarunkowań kulturowych i historycznych. W takiej sytuacji inne wątki argumentacyjne służące przekonaniu konsumentów stają się ważniejsze od oszczędzania energii czy ograniczania emisji – np. wyrównywanie różnicy w kosztach. Muszą być one

Kampania informacyjna „Pożegnanie z olejem”, promująca rezygnację z ogrzewania olejowego w Austrii.

poddane dokładnej ocenie, zanim powstanie strategia komunikacyjna dostosowana do takiej grupy docelowej. Trzeba zadbać o kompleksową atrakcyjność nowych technologii, np. z jednej strony dzięki stosunkowi kosztów do wartości, bezpieczeństwu itd., a z drugiej – dzięki wygodzie, innowacyjności i wpisaniu się w nowoczesny styl życia. W ten sposób można skutecznie wpłynąć na różne warstwy percepcji.

Kluczowe wnioski

- Grupy docelowe, do których kierowane są działania polityczne dotyczące efektywności energetycznej, nie są jednolite, przez co kierują się różną motywacją.
- Należy ustalić, które grupy są istotne dla powodzenia danej polityki, jakie mają szczególne potrzeby i preferencje oraz co **wpływa na ich wybory ekonomiczne** i chęć do przyjmowania nowych technologii.
- Trzeba wziąć pod uwagę, gdzie (i w jakim zakresie) **wsparcie finansowe** skutkuje oczekiwanymi wyborami konsumenckimi, a gdzie do oczekiwanego działania będzie motywować szerszy wachlarz **czynników wizerunkowych** (takich jak **wygoda, nowoczesność, ogólna wartość nieruchomości** itd.).
- Należy to uwzględnić, projektując nowe rozwiązania polityczne lub dokonując ewaluacji tych już istniejących. Powinny temu towarzyszyć atrakcyjne narracje.

Źródło: Adobe Stock

Narracja 5 – Dobrze być liderem

Być może najsilniejszą ze wszystkich kompleksowych narracji jest ta oparta na konsensusie społecznym co do tego, że **bycie liderem** transformacji energetycznej leży **w najlepszym interesie narodowym**. W takiej sytuacji porównania kosztów i korzyści poszczególnych projektów i podejść schodzą na dalszy plan, a na pierwszy wysuwają się ważniejsze aspekty takie jak ogólny dobrobyt oraz makroekonomiczne korzyści wynikające z innowacyjności i wdrożenia nowych technologii na wczesnym etapie, a tym samym możliwości zajęcia strategicznej pozycji na nowych rynkach. W przypadku osiągnięcia takiego ogólnego konsensusu istotnie zmniejsza się prawdopodobieństwo, że dana polityka poniesie klęskę lub stanie się przedmiotem sporów ideologicznych. Zamiast tego będzie oceniana pragmatycznie według stopnia, w jakim przyczynia się do osiągnięcia nadrzędnego celu, jakim jest modernizacja.

Choć można twierdzić, że sama polityka energetyczna nie jest w stanie stworzyć warunków niezbędnych dla osiągnięcia takiego społecznego konsensusu, widać, że podejście oparte na stopniowym działaniu również odnosi istotne sukcesy. Świadczą o tym przykłady dotyczące poszczególnych sektorów i konkretnych technologii, które budziły bardzo pozytywne skojarzenia. Znajdowały one odzwierciedlenie choćby w wierze w potencjał ekonomiczny, a tym samym większy dobrobyt, dumę z postępu technologicznego i budowanie korzystnego wizerunku regionów objętych transformacją. Wykorzystanie takich tematów dla osiągnięcia efektu dźwigni, prezentowanie historii sukcesu i pokazywanie możliwości przeniesienia takich rozwiązań na obszar innych sektorów i technologii może istotnie pomóc w tworzeniu pozytywnej narracji wokół zmian strukturalnych i odpowiedniego potencjału transformacji energetycznej (zobacz też studium przypadku poświęcone sprawiedliwej transformacji).

Kluczowe wnioski

- Jeżeli dany kraj chce być liderem efektywności energetycznej, stanowi to podstawę silnej, sprzyjającej narracji.
- Warto ustalić, **dłaczego**, w **jakim obszarze** i za pomocą **jakich konkretnych działań** dane państwo chce **stać się liderem**, a następnie zbudować wokół tego sprzyjającą narrację.

Źródło: Getty Images

Narracja 6 – Całościowa poprawa cyklu produkcyjnego

Inwestycje w obszarze efektywności energetycznej ocenia się zwykle według potencjału oszczędności związanych z obniżeniem kosztów energii. Inwestycyjny proces decyzyjny w sektorze prywatnym często koncentruje się na kryterium opłacalności w krótkiej perspektywie, którą określa się na podstawie jednowymiarowej oceny okresu, w którym inwestycja się zwraca – w zależności od kosztów energii i koniecznych nakładów inwestycyjnych.

Liderów biznesowych i polityków należy uświadamiać, że inwestycje w obszarze efektywności energetycznej zwykle zwracają się w dłuższej perspektywie i przyczyniają się do zrównoważonej przewagi konkurencyjnej nie tylko poprzez obniżenie kosztów, ale też ze względu na **lepszą efektywność procesową** oraz **jakość towarów i usług**.

Postrzeganie efektywności energetycznej w kategorii szans na innowację i wzrost jest możliwe, jeśli spojrzeć na efektywność energetyczną bardziej holistycznie. Obejmuje to najbardziej zaawansowane technologie, najnowocześniejsze rozwiązania cyfrowe oraz potencjał optymalizacji cyklu produkcyjnego i jakości wyników poprzez przemyślane działania na rzecz efektywności energetycznej. Efektywność energetyczną należy zatem traktować jako integralny element optymalizacji cyklu produkcyjnego, a nie kwestię o charakterze czysto energetycznym, na przykład w zakresie ograniczenia zużycia. Świadomość szerokiego potencjału optymalizacji biznesowej i innowacyjnego charakteru środków zapewniających efektywność energetyczną można budować poprzez bardziej sprzyjające uregulowania dotyczące audytów energetycznych. Ten potencjał optymalizacji biznesowej można wykorzystać jedynie wtedy, kiedy firmy nie traktują audytów energetycznych przede wszystkim jako formalnego obowiązku, z którego muszą się wywiązać, ale jako szansę na pozyskanie cennych informacji o tym, jak zmodernizować proces tworzenia wartości w danym przedsiębiorstwie. Aby korzyści wynikające z przeprowadzanych audytów były większe, powinny one dawać decydentom na szczeblu przedsiębiorstw i poszczególnych sektorów przemysłu zintegrowane i gruntowne wskazówki, a nie jedynie ogólne rekomendacje. Sprzyjające audyty w zakresie efektywności ener-

getycznej mogą tworzyć istotną wartość dodaną, aby zapewnić przedsiębiorstwom i całym gałęziom przemysłu w UE międzynarodową konkurencyjność, a tym samym sprawić, że będą one gotowe na wyzwania przyszłości na drodze ku pełnej dekarbonizacji. Z perspektywy politycznej wykorzystanie tego potencjału wymaga jasnych przepisów w zakresie audytów energetycznych, terminów i sposobu ich przeprowadzania, możliwości zorganizowania ich w taki sposób, by uznawano je za istotne źródło informacji, określenia struktur raportowania itd. Celem powinno być to, aby wyniki audytów były przedstawiane na szczeblu zarządu, stając się częścią kluczowych finansowych wskaźników efektywności przedsiębiorstwa, a nie jedynie kwestią zgodności z regulacjami środowiskowymi. Dzięki temu narracja dotycząca istotności efektywności energetycznej dla cyklu produkcyjnego stanie się integralną częścią strategii biznesowej.

Kluczowe wnioski

- Komunikacja na temat korzyści efektywności energetycznej nie może skupiać się jedynie na aspekcie związanym z oszczędnościami, jakie przynoszą działania realizowane na jej rzecz (poprzez obniżenie zużycia, a tym samym kosztów).
- Należy pokazać **kompleksowy potencjał optymalizacji procesów produkcyjnych**, związany z ograniczeniem wykorzystywanych zasobów i optymalizacją wyników finansowych.
- Na szczeblu politycznym należy wzmacniać rolę **audytów energetycznych**, których wyniki powinny automatycznie stanowić przedmiot zainteresowania zarządów.
- Dzięki nowym narracjom efektywność energetyczna powinna **kojarzyć się z sukcesem biznesowym, innowacyjnością i konkurencyjnością**, a także odpornością ekonomiczną, np. w odniesieniu do ryzyka o charakterze geopolitycznym (związanym z dostępnością towarów czy też ich cenami).

Zródło: ThisisEngineering RAEng on Unsplash

Narracja 7 – Badania i innowacje

Badania i innowacje odgrywają kluczową rolę w transformacji energetycznej, która często jest pomijana. Prace badawcze tworzą podstawę innowacji technologicznych i ekonomicznych, a tym samym przyczyniają się do konkurencyjności. Oprócz tego mają istotny potencjał wywierania pozytywnego wpływu i bycia częścią szerszej narracji na rzecz transformacji w kierunku neutralności pod względem emisji dwutlenku węgla. Jeżeli dzięki pracom badawczym i innowacjom technologicznym w danym kraju opracowuje się nowe metody, mogą one zostać skutecznie włączone w debatę publiczną, wskazując ciekawe ścieżki przyszłego rozwoju i przyczyniając się do modernizacji. Kluczowe znaczenie ma to, że badania i innowacje mogą pomóc spojrzeć z nowej perspektywy na tradycyjne wzorce postrzegania poszczególnych kwestii przez opinię publiczną (np. te dotyczące niedostrzegania alternatyw dla konwencjonalnych form wytwarzania i zużywania energii) oraz strach przed stratą. W zależności od dogłębności wyników badania mogą one stworzyć nową narrację popierającą transformację wokół następujących wątków argumentacyjnych: a) zmiana jest możliwa, b) stwarza namacalne możliwości oraz c) nowe możliwości mogą potencjalnie przeważać nad skutkami kurczenia się wysokoemisyjnych gałęzi przemysłu.

Poza ogólną debatą publiczną należy wspomnieć o efekcie multiplikacji związanym z młodymi badaczami, którzy kończą politechniki i uniwersytety. Młoda kadra uczestnicząca w badaniach nad innowacjami technologicznymi będzie później napędzać zmiany i stworzy ważne podstawy do stopniowego otwierania się społeczeństwa na nowe sposoby myślenia. Jeżeli natomiast młodzi pracownicy nie mają szansy na kontakt z innowacyjnymi podejściami, może to wiązać się z ryzykiem powszechnego zamykania się w pułapce przestarzałych technologii, a tym samym podważania atrakcyjności transformacji energetycznej i jej poparcia ze strony społeczeństwa. Interesariusze ankietowani w ramach projektu EEW4 podkreślali znaczenie, jakie dla rozwoju narracji o efektywności energetycznej w różnorodnych wymiarach mają badania, rozwój i innowacje w państwach członkowskich UE. Akcentowali przede wszystkim:

- rolę badań i rozwoju jako kluczowych wektorów, które służą rozwojowi niezbędnych dla transformacji innowacji, technologii i procesów oraz pomagają je popularyzować;
- kluczową rolę, jaką instytucje działające w obszarze badań i rozwoju, innowacyjne przedsiębiorstwa oraz podmioty oferujące finansowanie odgrywają w stymulowaniu wprowadzania na rynek innowacyjnych, zrównoważonych technologii i procesów;
- ich funkcję w zakresie tworzenia elity, która wpływa na debatę publiczną na temat efektywności i transformacji energetycznej jako aspektów związanych z innowacjami technologicznymi i wkładem w modernizację przemysłu.

Jeśli chodzi o przyszłość, wyniki uzyskane w ramach projektu EEW4 sugerują, że jedynie skuteczna i inkluzyjna współpraca między nauczycielami, naukowcami, instytutami badawczymi i przedsiębiorstwami pozwoli rozwinąć pełny potencjał sektora w zakresie przyczyniania się do przyjmowania rozwiązań w obszarze efektywności energetycznej i ogólnie transformacji w kierunku neutralności pod względem emisji dwutlenku węgla.

Kluczowe wnioski

- Politycy muszą rozumieć i wykorzystywać przy tworzeniu sprzyjających narracji rolę badań i innowacji technologicznych polegającą **na napędzaniu i promowaniu zmiany**.
- Niezbędny jest efekt dźwigni w postaci **kompleksowych pakietów rozwiązań politycznych** (np. w zakresie polityki w obszarze energetyki ORAZ badań), które wykraczają poza tradycyjnie rozumiane obszary działań politycznych.

Narracja 8 – Edukacja, szkolenia i podnoszenie kwalifikacji

Na akceptację efektywności energetycznej i nowych technologii w obszarze energetyki w dużej mierze wpływa zaufanie konsumentów do kompetencji projektantów, pracowników branży budowlanej i instalatorów. Punkt wyjścia to właściwa porada co do tego, jak odpowiednio budować od podstaw lub modernizować, prawidłowy wybór najlepszych dostępnych technologii i technik budowlanych oraz właściwe wykonanie robót i instalacji. Obecnie projektanci i instalatorzy, którzy odebrali wykształcenie zawodowe i przeszli szkolenia kilka lat lub nawet dekad temu, często nie są w wystarczającym stopniu zaznajomieni z nowymi rozwiązaniami, w związku z czym mogą doradzać klientom, aby wybierali rozwiązania, które nie są już najnowocześniejsze, również dlatego, że boją się popełnienia błędu. Niezależnie od tych konkretnych braków ogólne tempo dostosowywania procesu podnoszenia kwalifikacji również nie odpowiada wymogom transformacji energetycznej. Stanowi to problem przede wszystkim z dwóch względów – po pierwsze, mamy do czynienia z niewykorzystanymi możliwościami oraz zamykaniem się w pułapce przestarzałych technologii i związanych z nimi emisji dwutlenku węgla, co powoduje spadek wartości nieruchomości po stronie klienta, a po drugie, obserwujemy oddziaływanie dyskusyjne w kontekście narracji, tj. osłabianie argumentacji przemawiającej za innowacjami w obszarze energetyki.

Nadrzędna narracja dotycząca obserwowanych deficytów w obszarze edukacji i kwalifikacji oraz związanych z nimi wyzwań obejmuje różne wątki argumentacji, które mogą również zależeć od kontekstu, w którym są artykułowane. Chodzi o odniesienia do takich kwestii jak:

- Brak wiedzy technicznej i umiejętności, które pozwoliłyby dostarczać przyjazne dla klimatu innowacje, ale też dostępne, sprawdzone już rozwiązania w kluczowych sektorach, na przykład w budownictwie, ze względu na brak możliwości ciągłego szkolenia się i rozwoju. Jeżeli nie ma zachęt do zmiany, występuje pewnego rodzaju inercja wynikająca z przyzwyczajenia – w myśl zasady „zawsze tak to robiliśmy”.
- Błędne koło, w którym po stronie dostawców brakuje wiedzy know-how, aby dostarczać najnowocześniejsze rozwiązania przyjazne dla klimatu, a nabywcy nie mają dużego zaufania do jakości innowacji dostępnych na rynku, co skutkuje zamykaniem się na nowe możliwości.
- Problem wydaje się mieć szczególne znaczenie w kontekście rosnącej złożoności rozwiązań w zakresie efektywności energetycznej w ogóle, a w szczególności w kontekście bardzo rozdrobnionych rynków. Dobrym przykładem są kompleksowe remonty domów mające na celu poprawę efektywności energetycznej, biorąc pod uwagę często znaczące koszty transakcyjne ponoszone przez konsumenta, które wynikają z konieczności koordynacji prac wielu specjalistów.
- Mówiąc ogólniej, widoczny jest rozdźwięk między ukierunkowaniem systemu edukacji a kwalifikacjami, które są potrzebne, aby wdrożyć transformację energetyczną.
- Ogólnie rzecz biorąc, obserwujemy niewystarczające zachęty i wymogi, które wspierałyby szkolenia i podnoszenie kwalifikacji w określonych kontekstach.

Przykłady i wątki argumentacyjne, które zostały omówione w ramach niniejszego studium przypadku, mają szczególne znaczenie dla sektorów gospodarki, w których pracownicy stoją przed po-

Źródło: Adobe Stock

trzebą ciągłego szkolenia się i podnoszenia kwalifikacji na większą skalę, dla regionów z wysokim poziomem emisji czy też regionów przemysłowych przechodzących zmiany strukturalne, w których priorytetem jest przekwalifikowywanie pracowników zatrudnionych wcześniej w schyłkowych gałęziach przemysłu, a także dla kształcenia ogólnego i szkoleń w podstawowym zakresie.

Kształcenie i szkolenie przyszłych specjalistów oraz doskonalenie zawodowe tych, którzy już pracują w danej branży, aby mieli kwalifikacje i umiejętności potrzebne do realizacji transformacji w kierunku neutralności klimatycznej, stanowi zatem zadanie dla całego społeczeństwa. Projektanci, pracownicy branży budowlanej i instalatorzy są potrzebni również jako zachęcający innych multiplikatorzy i ambasadorowie zmian oraz innowacji. Narzędzia polityczne, których celem jest tworzenie rozwiązań na rzecz efektywności energetycznej i rozwijanie innych innowacyjności w obszarze energetyki, muszą być ściśle powiązane z kształceniem zawodowym, wspierać programy podnoszenia kwalifikacji, a także wprowadzać nowe programy nauczania w obszarze kwalifikacji technologicznych i nowe profile zawodowe we współpracy z placówkami edukacyjnymi i odnośnymi branżami.

Kluczowe wnioski

- W kluczowych przypadkach, transformacja energetyczna nie jest póki co wspierana odpowiednimi działaniami w zakresie podnoszenia kwalifikacji i szkoleń.
- W ramach **kompleksowych pakietów rozwiązań politycznych** należy odpowiadać na potrzebę **szkolenia i podnoszenia kwalifikacji** we wszystkich obszarach, w których zawodowo wykorzystuje się (a wcześniej poleca klientom) nowe technologie.
- Należy tworzyć **sojusze między sektorem energetycznym a placówkami edukacyjnymi lub szkoleniowymi** wspólnie ze **stowarzyszeniami branżowymi**, co zapewni udane wprowadzenie na rynek nowych rozwiązań i obudowanie ich mocnymi narracjami.

Zródło: Adobe Stock

Narracja 9 – Transformacja a sprawiedliwość społeczna

To, czy transformacja ku gospodarce neutralnej pod względem emisji dwutlenku węgla będzie wykonalna pod względem politycznym, zależy przede wszystkim od jej akceptacji ze strony społeczeństwa. Kluczowe znaczenie mają zrównoważony społecznie podział kosztów transformacji i korzyści, jakie z niej wynikają, a także dodatkowy pakiet programów socjalnych. Głównym celem jest uzyskanie akceptacji cen emisji dwutlenku węgla jako podstawowego narzędzia wykorzystywanego na szczeblu UE do ich ograniczania.

Można się spodziewać, że ceny emisji dwutlenku węgla w kolejnych latach istotnie wzrosną. Rosnące ceny energii elektrycznej i paliw będą stanowić wyzwanie dla gospodarstw domowych w trudnym położeniu, na co politycy będą musieli odpowiedzieć poprzez programy socjalne. Umożliwienie takim gospodarstwom obniżenia zużycia energii to kolejna podstawowa dźwignia służąca neutralizowaniu podwyżek cen energii elektrycznej w zakresie, w jakim wynikają one z cen emisji dwutlenku węgla. Inteligentne i skuteczne rozwiązania w obszarze efektywności energetycznej będą potrzebować wsparcia i mogą odegrać ważną rolę w ograniczeniu skutków rosnących cen emisji dwutlenku węgla dla budżetów gospodarstw domowych.

Z perspektywy narracji szczególną uwagę należy poświęcić przejrzystości. Pod względem strukturalnym mechanizmy rekompensat socjalnych wiążą się z ryzykiem polegającym na tym, że konsumenci końcowi mogą nie być w stanie ocenić, w jakim zakresie uzyskują rekompensatę i jakiej części nadmiernego wzrostu kosztów ona dotyczy. Wynika to ze złożonej struktury i wynikającej z czynników zewnętrznych zmienności cen energii. Pierwsze sondaże i badania przeprowadzone np. w Szwajcarii sugerują, że nawet jeśli rekompensata otrzymywana przez gospodarstwa domowe w

trudnym położeniu jest większa niż dodatkowe obciążenia będące skutkiem opodatkowania emisji dwutlenku węgla, konsumenci i tak mają wrażenie, że są poszkodowani.

Aby mechanizmy rekompensat działały właściwie, nie wolno zapominać o kompleksowym i obrazowym informowaniu o wpływie opodatkowania emisji dwutlenku węgla na ceny i związanych z nim bezpośrednio mechanizmach redystrybucyjnych. Taka narracja musi stanowić kluczowy element każdego pakietu działań politycznych w obszarze cen emisji dwutlenku węgla i rekompensat, aby mógł on odnieść sukces.

Kluczowe wnioski

- Dane empiryczne pokazują, że rekompensaty pieniężne przewidziane w ramach systemu opodatkowania emisji dwutlenku węgla często niesłusznie postrzegane są jako niewystarczające, przede wszystkim ze względu na **złożony charakter czynników** wpływających na ceny energii.
- Jeżeli planuje się wdrożenie narzędzi, które – tak jak opodatkowanie emisji dwutlenku węgla – wpływają pod względem strukturalnym na poziom cen, już na wczesnym etapie muszą towarzyszyć im **odpowiednie kampanie komunikacyjne**.
- Dobrej komunikacji wymagają w szczególności programy rekompensat dla grup społecznych w trudnym położeniu – w oparciu o obrazowe i przejrzyste dane ekonomiczne należy pokazać, ile wynosi z transformacją związany **wzrost cen** i jaki jest **poziom udzielonego wsparcia**.

Narracja 10 – Sprawiedliwa transformacja

Pojęcie „sprawiedliwej transformacji” stało się bardzo popularne w debacie politycznej we wszystkich państwach członkowskich w momencie, w którym stało się jasne, że dekarbonizacja do połowy XXI wieku stanowi nieuniknioną konieczność polityczną, a tym samym trzeba będzie ją wymusić. To krótkie i chwytliwe hasło obejmuje w rzeczywistości szeroki zakres skojarzeń i twierdzeń, które są ściśle związane z akceptacją społeczną. To, że w debacie publicznej akcentuje się aspekt sprawiedliwości, można wyjaśnić doświadczeniami historycznymi (często odczuwanymi w sposób nagły) związanymi ze zmianami strukturalnymi bez osłony socjalnej, które miały miejsce w wielu państwach Europy Zachodniej od końca lat siedemdziesiątych do początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, oraz potężnymi przemianami strukturalnymi w państwach Europy Wschodniej po 1989 roku. Wydarzenia te wpłynęły na ogromne części tych społeczeństw i nierzadko zapisały się w pamięci zbiorowej jako bolesne, a czasami wręcz traumatyczne, co przekłada się na emocjonalny ton debaty. Mimo że doświadczeń tych nie sposób podważyć, mogą one prowadzić do mylących narracji wokół koncepcji transformacji:

- Transformacja jest nierozdzielnie związana z każdym działaniem gospodarczym, więc nie ma tutaj wyboru. Pojęcie „sprawiedliwej” transformacji można błędnie rozumieć w ten sposób, że pozostawia nam się wybór – albo dostaniemy obietnicę, że transformacja będzie „sprawiedliwa”, albo nie weźmiemy w niej udziału. Biorąc pod uwagę pilność dekarbonizacji problematyczna jest również powyższa kolejność – najpierw musi zostać złożona obietnica rekompensaty finansowej, a dopiero potem można liczyć na akceptację ze strony społeczeństwa.
- Pojęcie „sprawiedliwej transformacji” może sugerować, że gdyby nie dodawać wyraźne określenia „sprawiedliwa”, transformacja z pewnością musiałaby być niesprawiedliwa. Może to zatem bagatelizować efekty kompensacyjne (tj. powstanie nowych miejsc pracy i perspektyw gospodarczych) i skutkować wygórowanymi strukturalnie, wysuwanymi z góry roszczeniami odszkodowawczymi, niepoprzedzonymi analizą konkretnych potrzeb.
- Choć w pamięci zbiorowej dominują problematyczne doświadczenia, procesy transformacyjne, które miały miejsce w ostatnich dekadach, na poziomie makro dały nam cenną wiedzę o tym, jak się dobrze przygotować i podjąć odpowiednie proaktywne działania, aby uniknąć napięć i sprawić, by ważniejsze od nich stały się nowe możliwości, jakie daje transformacja. To duży atut zarówno w kontekście bieżących procesów transformacyjnych, jak i tych, które będą miały miejsce w przyszłości.

W związku z tym w ramach debaty wokół „sprawiedliwej transformacji” powinno się ostrożnie tworzyć narrację, w której prosi się społeczeństwo o akceptację zmian i motywuje je do wzięcia na siebie indywidualnej odpowiedzialności za wykorzystanie szans, jakie daje zielona transformacja energetyczna. Należy silnie akcentować atuty zmiany. Na przykład zagłębia przemysłowe, które przechodzą zmiany strukturalne, mają zwykle dobrą infrastrukturę transportową i doświadczone kadry. Jeśli zapewni się dobre zarządzanie, mogą one stanowić obiecujące środowisko rynkowe dla rozwoju nowych przedsiębiorstw, które nie będzie wymagać istotnych transferów socjalnych. Sprawiedliwość należy również rozumieć w ujęciu międzypokoleniowym w tym sensie, że kolejne pokolenie będzie nadmiernie obciążone, jeżeli teraz nie podejmie się żadnych działań. Nowa nar-

Źródło: Adobe Stock

Źródło: Adobe Stock

racja pozwala ująć proces adaptacji do nowej rzeczywistości w kontekście zmian jako siłę i podstawowy wkład w osiągnięcie zielonej transformacji gospodarczej.

Ilustruje ona ogromne doświadczenie historyczne różnych regionów Europy w zarządzaniu zmianami strukturalnymi, co dowodzi, że w skali globalnej UE jest dobrze przygotowana do pomyślnego przejścia przez proces zielonej transformacji gospodarczej.

Kluczowe wnioski

- W ogólnej debacie politycznej łatwo o **błędą interpretację** pojęcia „sprawiedliwej transformacji” – (zbyt) duża część społeczeństwa twierdzi, że należy do przegranej strony transformacji, co prowadzi do zgubnego „wyścigu o jak najwyższe rekompensaty” (tj. presja społeczna może prowadzić do subsydiowania energochłonnych wydatków konsumpcyjnych).
- Spodziewany **pozytywny wpływ transformacji na dobrobyt społeczeństwa** nie znajduje pod względem strukturalnym odpowiedniego odzwierciedlenia w debacie publicznej.
- Zakładane trudne położenie określonych grup społecznych musi zostać poddane **dokładnej analizie**, zanim wprowadzi się mechanizmy kompensacyjne.
- Inwestycje w środki przejściowe muszą mieć wyraźne pierwszeństwo przed modelami konsumpcyjnymi (zwłaszcza energochłonnymi).
- W debacie publicznej nie mówi się o „**niesprawiedliwym braku transformacji**”, czyli o utracie dobrobytu i szerszych konsekwencjach gospodarczych braku działań politycznych lub inercji, np. w kontekście **sprawiedliwości międzypokoleniowej**.
- Strategie komunikacyjne muszą zatem **zapewniać lepszą równowagę** między dominującym obecnie strachem przed stratami a korzyściami gospodarczymi, jakich mogą oczekiwać społeczeństwo jako takie i poszczególne grupy społeczne, poprzez odpowiednie zarządzanie oczekiwaniami wobec **kompleksowej „sprawiedliwej” transformacji zorientowanej na przyszłość**.

Metodologia i sposób pracy

W oparciu o doświadczenie z projektów Energy Efficiency Watch 1-3 projekt EEW4 nie ogranicza się do tradycyjnej analizy działań politycznych pod względem ich skuteczności. Kluczowym ustaleniem okazało się to, że

- a) cele w zakresie efektywności energetycznej nie są osiągnięte, ponieważ nie uznaje się w wystarczającym stopniu jej korzyści społecznych, oraz
- b) skuteczne wdrożenie działań politycznych w obszarze efektywności energetycznej zależy w dużej mierze od istnienia podstawowych, sprzyjających narracji, przyczyniających się do akceptacji wśród decydentów, interesariuszy i istotnej części społeczeństwa. Tam, gdzie takich sprzyjających narracji brakuje, efektywność energetyczna stanowi często kontrowersyjny przedmiot debaty publicznej lub jest ignorowana, co przekłada się na częste zmiany prowadzonej polityki i niewystarczająco ambitne wdrażanie przyjmowanych środków.

Punkt wyjścia projektu EEW4:

- Pomimo możliwości opracowania dobrych rozwiązań politycznych **słabą stroną** stanowi często ich **wdrożenie**.
- Każde narzędzie jest **na tyle dobre, na ile dobrze zostanie opracowane**.
- **Jeśli brakuje woli politycznej**, nawet najlepsze narzędzie zakończy się niepowodzeniem.
- **Zmiany na scenie politycznej** skutkują „wzlotami i upadkami” w odniesieniu do ambicji i wdrażania, jeżeli polityka w zakresie efektywności energetycznej stanowi kontrowersyjny przedmiot debaty publicznej.
- Nie ma to miejsca w państwach, w których stworzono „**pozytywną narrację**”, przekonując większość opinii publicznej i odnośnych interesariuszy do następującego stanowiska:

„To właśnie dlatego chcemy efektywności energetycznej! Zróbcmy to!”

- Często można usłyszeć „Musimy – Bruksela nam każe” lub „Nie możemy sobie pozwolić na ambitne cele”. Skutkuje to niskim poziomem własnych ambicji.
- **Narracja ogólnokrajowa** ma kluczowe znaczenie, a szeroki **konsensus** nie powinien zależeć od większości politycznych.
- Państwa, regiony i miasta muszą opracować swoją własną historię, obejmującą liczne korzyści efektywności energetycznej takie jak bezpieczeństwo energetyczne, powstawanie nowych

miejsc pracy, regionalna wartość dodana, zdrowie, ograniczenie ubóstwa, innowacje technologiczne i konkurencyjność przemysłu...

Wyniki EEW4 opracowano w oparciu o różne **formaty pozyskiwania informacji** takie jak:

- warsztaty z posłami do Parlamentu Europejskiego i parlamentów krajowych,
- warsztaty z interesariuszami ze świata biznesu w 10 państwach członkowskich UE,
- ankieta internetowa przeprowadzona w całej UE z udziałem >1200 ekspertów w zakresie energetyki,
- informacje od europejskich sieci partnerskich Energy Cities, FEDARENE, ECEEE (Borg & Co).

Celem pozyskiwania informacji było dotarcie do jak najszerszego kręgu interesariuszy, aby mogli oni podzielić się swoim doświadczeniem w zakresie działań politycznych w obszarze efektywności energetycznej, na które wpłynęły narracje. Każda z tych grup wniosła odmienną perspektywę, dla której punktem wyjścia było pytanie przewodnie naszej analizy:

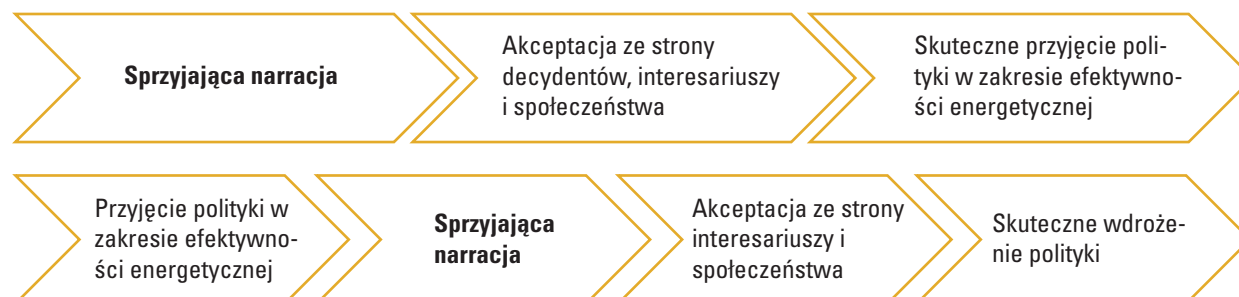
Jakie narracje sprzyjają skutecznemu przyjęciu i wdrożeniu polityki w zakresie efektywności energetycznej w UE?

Format, w jakim pozyskiwano informacje, był dostosowany do odnośnych grup docelowych, które poproszono o podzielenie się swoim spojrzeniem na następujące tematy:

- Jak to się stało, że w obszarze, który Państwo reprezentują, z powodzeniem przyjęto politykę w zakresie efektywności energetycznej?
- Z jakich powodów inicjatywy na rzecz przyjęcia polityki w zakresie efektywności energetycznej zakończyły się niepowodzeniem?
- Jakie czynniki zadecydowały o udanym wdrożeniu przyjętej wcześniej polityki w zakresie efektywności energetycznej?
- Jakie czynniki doprowadziły do niepowodzenia tej polityki?

Uczestników poproszono, aby wskazali i udokumentowali kluczowe tematy i czynniki, aby uniknąć z góry powziętych interpretacji.

Rola narracji w cyklu politycznym (ilustracja schematyczna)

Źródło: Adobe Stock

Wersję elektroniczną niniejszej broszury można znaleźć na stronie projektu Energy Efficiency Watch:
www.energy-efficiency-watch.org

Kluczowe publikacje

- Kompletne sprawozdanie z ankiety przeprowadzonej wśród ekspertów oraz streszczenie tego sprawozdania obejmujące główne wnioski
- Kluczowe rekomendacje polityczne sformułowane w ramach EEW4
- 10 studiów przypadku dotyczących poszczególnych narracji
- Sprawozdanie końcowe zawierające wszystkie wyniki projektu Energy Efficiency Watch 4

dostępne są na stronie internetowej Energy-Efficiency-Watch:
www.energy-efficiency-watch.org

Dane kontaktowe:

EUFORES AISBL
European Forum for Renewable Energy Sources
dr Jan Geiss
Renewable Energy House
Rue d'Arlon 63 – 65
B-1040 Bruksela, Belgia
Tel.: +32 (0) 25 46 19 48
Faks: +32 (0) 25 46 19 34
eufores@eufores.org

<http://www.energy-efficiency-watch.org>